

Tyrimų žurnalistika Lietuvoje 2015–2020 metais

Rūta Račiukaitytė

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
Analitinės žurnalistikos magistro studijų programos komitetas
Bernardinų g. 11, LT-01124 Vilnius
El. paštas: ruta.raciukaityte@gmail.com

Santrauka. *Straipsnyje analizuojama tiriamoji žurnalistika Lietuvoje 2015-2020 metais, siekiant nustatyti tyrimų žurnalistikos kaitos ypatumus. Iki tol Lietuvoje buvo atliktas tik vienas mokslinis tyrimas apie tiriamąją žurnalistiką nurodant, jog 2015 metais tiriamosios žurnalistikos kaip žiniasklaidos rūšies Lietuvoje nėra, nors tiriamoji žurnalistika yra visuomeninis kontrolės įrankis, kuriuo siekiama atskleisti korupciją, galimą nusikalstamą veiką.*

Ir 2015 metais Lietuvoje įkuriamas pirmasis tyrimų skyrius kaip žiniasklaidos priemonės struktūros dalis. Darbu siekiama išsiaiškinti, kaip pakito tiriamoji žurnalistika Lietuvoje per pastaruosius 2015-2020 metus ir išskirti esminius veiksnius, kurie leistų vertinti tyrimų žurnalistikos raidą. Straipsnyje pateikiamas autorės sudarytas tyrimų žurnalistikos modelis bei tyrimų žurnalistikos Lietuvoje kaitos ypatumai. Nustatyta, kad tiriamosios žurnalistikos padėtis Lietuvoje gerėja, tačiau, palyginti su Vakarų šalių medijų sistemomis, ji lieka neišplėtoja. Atskleidžiamas ir ekspertų apie tiriamąją žurnalistiką suvokimas, aptariamų tyrimų žurnalistikos struktūrinių darinių susikūrimo priežastys, Lietuvos vaidmuo tarptautinėse tiriamosios žurnalistikos organizacijose, išskirti tiriamosios žurnalistikos atstovai ir atlikti jų tyrimai, tiriamos temos ir sritys, taikomi tyrimų metodai, tyrėjui reikalingos savybės, finansiniai šaltiniai.

Received: 03/04/2021. Accepted: 04/08/2021

Copyright © 2020 Rūta Račiukaitytė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Reikšminiai žodžiai: tiriamoji žurnalistika Lietuvoje, kaitos ypatybės, tarptautinės tiriamosios žurnalistikos organizacijos, tiriamosios žurnalistikos atstovai, finansavimas.

Investigative Journalism in Lithuania 2015–2020

Summary. *The article analyzes investigative journalism in Lithuania in 2015–2020 to determine the particularity of changes in investigative journalism. Until then, only one research on investigative journalism was conducted in Lithuania, indicating that in 2015 there was no investigative journalism as a type of media in Lithuania. Although, investigative journalism is a public control tool aimed at exposing corruption and possible criminal activity.*

And in 2015, the first research department was established in Lithuania as part of the structure of the media. The work aims to find out how investigative journalism has changed in Lithuania during the last years 2015-2020 and to single out the essential factors that would allow to evaluate the development of investigative journalism. The article presents the author's model of investigative journalism and the peculiarities of the change of investigative journalism in Lithuania. It has been established that the situation of investigative journalism in Lithuania is improving, however, compared to the media systems of Western countries, it remains underdeveloped. The perception of experts on investigative journalism is revealed, the reasons for the formation of structural structures of investigative journalism, Lithuania's role in international investigative journalism organizations, representatives of investigative journalism are singled out and their research is carried out, research topics, areas, applied research methods

Keywords: *investigative journalism in Lithuania, peculiarities of change, international organizations of investigative journalism, representatives of investigative journalism, financing.*

Įvadas

Tarp tiriamosios žurnalistikos funkcijų yra demokratijos užtikrinimas; šalyje nesant tyrimų (arba, kaip Lietuvoje paplitę vartoti – tiriamosios) žurnalistikos, galima suabejoti valstybės institucijų, politikos, verslo veiklų skaidrumu ir žiniasklaidos nepriklausomumu. Lankauskas

(2018) nurodo, kad tiriančioji žurnalistika ypatingai svarbi kovojant ir su žiniasklaidos korupcija. Ši žurnalistika Lietuvoje tiek praktiniu, tiek teoriniu lygmeniu susiduria su akivaizdžia problema. Nors ji plačiai nagrinėta įvairiuose užsienio moksliniuose šaltiniuose, tačiau iki 2020 metų Lietuvoje tarp mokslinių tyrimų tik vienas, 2015 metais, apie šios rūšies žurnalistiką. Tyrimo išvadose nurodoma, kad Lietuvoje tiriamoji žurnalistika yra painiojama su analitine, o tyrimų žurnalistikos darbuotojų nėra. Autorė šiuo darbu nagrinėja aktualiausiais aplinkybes, nes priežastys, kodėl tyrimų žurnalistiką Lietuvoje XXI a. pradžioje buvo ištikę nuosmukis, turėtų būti nagrinėjamos atskiru tyrimu.

2015 metais naujienų elektroninis dienraštis *15min* įkuria pirmąjį Lietuvoje tyrimų skyrių. Prisijungti prie komandos pakviečiami žurnalistai Dovilė Jablonskaitė, Šarūnas Černiauskas, Dovydas Pancerovas ir Skirmantas Malinauskas. Kaip nurodo *15min*, tyrimai apima „korupciją, šešėlinius verslo ir politikos ryšius, pinigų plovimą, socialines problemas, propagandą“. Žurnalistai pabrėžia, jog tam, kad galėtų užtikrinti kokybišką veiklą, reikėjo įgyti papildomų žinių, kurių sėmėsi tarptautinėse tiriamosios žurnalistikos konferencijose ir mokymuose. Taip pat skyrius prisijungė prie tarptautinės organizacijos *Organized Crime and Corruption Reporting Project*. 2019 metais *15min* žurnalistinių tyrimų skyriaus darbuotojai išleidžia pirmąją knygą apie žurnalistinį tyrimą. D. Pancerovas ir Birutė Davidonytė knygoje „Kabinetas 339“ atskleidžia tyrimo apie Lietuvos vyriausybę istoriją.

2018 m. žurnalistinių tyrimų skyrių įkuria nacionalinis transliuotojas *LRT* ir jam vadovauti paskiriama Indrė Makaraitytė. 2019 metų pabaigoje Š. Černiauskas įsteigia nepriklausomą tyrimų centrą „Siena“, kuriame dirba dar viena žurnalistė – Miglė Krancevičiūtė.

Tiriamosios arba tyrimų žurnalistikos samprata: apie nekintančią jos esmę

Neakivaizdi diskusija dėl šios žurnalistikos rūšies termino dar tebevyksta: Andrea Carson (2019) teigimu, neva universalus tyrimų (tiriančiosios) žurnalistikos apibrėžimo nėra ir nurodo, kad tiriamosios

žurnalistikos darbus nuo kasdienės, informacinės žurnalistikos išskiria paslėptų tiesų, nusikaltėlių ir aukų atskleidimas, veikimas pasitelkus moralines vertybes. Kristin Thiel (2018) taip pat teigia, kad tiriančioji žurnalistika reiškia gilų, išsamų tyrimą, atskaitą. Tiriantysis žurnalistas pasineria gilyn į tiriamą temą ir jo darbas dažniausiai atskleidžia vykdomus neteisėtumus. Tiriančiosios žurnalistikos atstovai domisi ir siekia atskleisti vykdomą korupciją ir neteisėtai naudojamą valdžios galią vyriausybėse, kariuomenėje ar kitose valstybinėse institucijose. *Paul Lashmar (2021) teigia, jog tiriančioji žurnalistika yra viena iš išsivysčiusios ir sveikos visuomenės užtikrinimo dalis: ji susieja valdžią, kuri vykdo savo įsipareigojimus, su paprastais žmonėmis.*

Apskritai šios ir panašios išvalgos neprieštarauja tyrimų žurnalistikos sampratai, jog ja siekiama atskleisti korupciją, valdžios galių viršijimą, atliktus pažeidimus ir užkirsti kelią nelegaliai veiklai bei parodyti neteisėta veikla užsiimančius politikus, valdžios atstovus, institucijas, organizacijas ar asmenis. Vienas iš pirmų žurnalistinių tyrimų atliktas Didžiojoje Britanijoje dar 1885 metais, kai žurnalistas Williamas Steadas atskleidė informaciją apie egzistuojančią prekybą vaikais seksualiniams poreikiams tenkinti – vaikų prostituciją. Siekdamas tyrimo informacijai surinkti ir paviėšinti, bet ne seksualiniams poreikiams patenkinti, jis Rytų Londone nusipirko 12 metų mergaitę ir, nors buvo sučiuptas policijos, netrukus išaiškėjo, kad žurnalistas turėjo profesinių ketinimų: W. Steado veikla buvo reikšminga kovojant su vaikų išnaudojimu ir tai stabdant (de Burgh et al., 2008). Dešimtmetis tarp 1902 ir 1912 metų laikomas „kasimo-kapstymo“ (angl. *muckraking*) klestėjimo laikais ir įvardijamas kaip visuomenės patarnautojo (angl. *public service*) „aukso amžius“. 1906 metais prezidentas Theodore Roosevelt, besibaimindamas naujosios kartos žurnalistų, pašiepdamas pavartojo „muckraker“ apibūdinimą, teigdamas, kad tai asmuo – mėšlo mėžikas, Johno Bunyano knygos veikėjas, grėbiantis nešvarumus ir nekreipiantis dėmesio į karūną. Žurnalistų tai neįžeidė, o terminas ir toliau buvo vartojamas, tik suteikiant kitokios reikšmės. „Muckraking“ apibrėžiamas kaip išsamus tiriamasis pranešimas oponuojant pažeidėjams, besivaržant valdžios at-

žvilgiu (angl. *adversarial journalism*) dėl svarbių dalykų, kuriuos siekiama nuslėpti (Feldstein, 2006).

Taigi didelės reikšmės žiniasklaidos sistemoje turi profesinė patirtis, lemianti tyrimų tradiciją bei medijų sistemos atotrūkis nuo politinių ir finansinių įtakų. Lietuvoje tyrimų žurnalistikos patirtis yra labai siaura, kadangi reikšmingų tyrimų, kurie būtų atskleidę galimus nusikaltimus ir lėmę teisėtvarkos ar politikos reakciją, per pastaruosius dešimtmečius nėra daug. Tačiau būtent tai ir kelia grėsmę visuomenės gerovei.

Tiriančiosios žurnalistikos modelis

Autorė, atsižvelgdama į tyrimų žurnalistikoje taikomus ypatumus, išskyrė esminius, kurie yra būdingi tyrimui. Išskiriami svarbiausi veiksniai tiriamajai žurnalistikai, nurodyti Leonard Downie Jr. (2012), Leigh (2019) ir Carson (2019):

- laikas ir ištekliai;
- didelis šaltinių kiekis ir gili jų analizė;
- šaltinių apsauga (asmenys, dokumentai ar kitokie šaltiniai);
- atskleidžiami įtariamieji nusikaltimu asmenys ir/ar aukos;
- tyrimo problema turi būti susijusi su teisiniais pažeidimais;

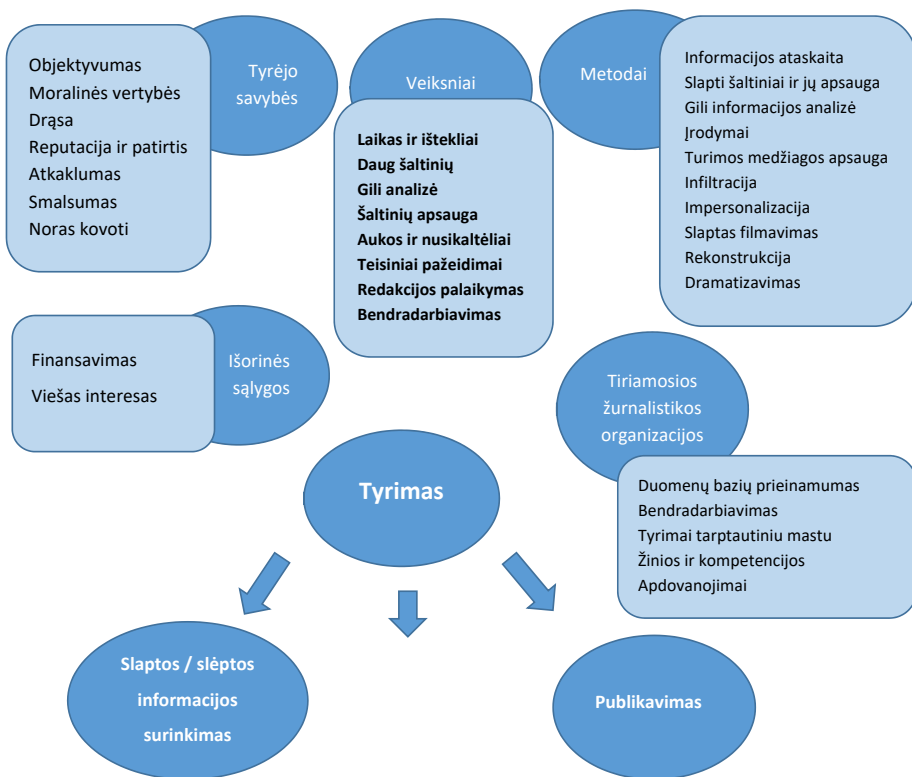
Svarbus veiksnys yra redakcijos palaikymas ir bendradarbiavimas su kitais tyrėjais. Kad tyrimas būtų atliktas kokybiškai ir atitiktų tiriančiosios žurnalistikos reikalavimus, žurnalistas tyrėjas privalo būti objektyvus, besivadovaujantis moralinėmis vertybėmis, geros reputacijos, turintis patirties (ypač sudėtinguose tyrimuose), būti smalsus ir atkaklus – siekti tikslo norint kovoti už teisybę, kad būtų pažaboti nusikaltėliai arba nusižengėliai. Nors žurnalistams taikomi vienodi moraliniai standartai ir etikos normos atliekant darbą, tiriančiosios žurnalistikos darbuotojas, be visiems taikomų reikalavimų, taip pat turi būti drąsus ir siekiantis eliminuoti nusikalstamą veiką ją viešindamas.

Hugo de Burgh (2008) nurodo, kad žurnalistas privalo žinoti, kaip ieškoti, analizuoti ir įvertinti informaciją bei išskiria penkias technikas, taikomas XXI amžiaus žurnalistikoje:

- infiltracija (angl. *infiltration*): įsiliejimas į tiriamą aplinką, tampanant jos nariu ir stebint tiriamą objektą iš vidaus.
- impersonalizacija (angl. *impersonation*): įsiliejimas į tiriamą aplinką, po paslėpta, netikra tapatybe ir stebint tiriamą objektą iš vidaus. Pavyzdžiui, įsidarbinant viešbutyje kambarine, prisistatant netikru vardu, siekiant išsiaiškinti darbo kodekso pažeidimus ar pinigų plovimą. Puikus šios technikos taikytojas yra vokiečių žurnalistas Günteris Wallraffas. Tačiau, jei tyrėjas pats turi tapti nusikalstamos veikos dalimi, tai vadinama ypatingąja, apgaulės (geluonies) eksperimentu (*sting operation*), tiriantysis tuomet veikia su priedanga.
- slaptas filmavimas (angl. *secret filming*): naudojama slapta kamera, kuri suteikia galimybę išsaugoti ilgus trukmės įrašus.
- rekonstrukcija (angl. *reconstruction*): dokumentikoje pateikiama dramatinė, nufilmuota tyrimo detalė.
- dramatinizavimas (angl. *dramatization*): istorijos esmė pateikiama dramatiškai; pavyzdžiui, rodoma, kaip žmogus desperatiškai verčia ar rodomi žuvę, mirę žmonės.

Gavinas MacFadyenas (2008) nurodo, kad nors tyrimu siekiama to paties tikslo, tačiau naudojami skirtingi metodai, kurie priklauso nuo tiriamojo lauko aplinkos. MacFadyenas pateikia tiriamojoje žurnalistikoje taikomas praktikas, kurias galime palyginti Lietuvos tiriamosios žurnalistikos kontekstuose: reportažus (angl. *Reporting*; kai tyrimai yra trumpi, bet išpūdingi parodant aplinkybes: pavyzdžiui, Anna Politkovskaja, rašydama straipsnius apie Čėčėnijos karus, rado aukas, liudytojus pabėgėlių stovyklose ir lygino oficialias ataskaitas bei vyriausybės pareiškimus su realybe, o parengti tekstai buvo publikuoti laikraštyje „Novaja Gazeta“); slaptų pranešėjų (*whistleblowers*) perduodamą informaciją ir jų apsaugą; gilią duomenų analizę (*digging*) bei įrodymus; dokumentų ir šaltinių apsaugą (*protection*).

Autorė, sujungdama de Burgho (2008) ir MacFadyeno (2008) nurodomas technikas, išskyrė tyrimuose taikomus metodus: informacijos ataskaitą, slaptus šaltinius ir jų apsaugą, gilią duomenų analizę, įrody-

1 paveikslas. Tirančiosios žurnalistikos modelis (sudarytas autorės)

mus, turimos medžiagos apsaugą, infiltraciją, impersonalizaciją, slaptą filmavimą, rekonstrukciją, dramatizavimą.

Norint, kad tyrimas pavyktų, vien tik vidinių resursų ir veiksmų nepakanka: reikalingos ir palankios sąlygos, pirmiausia – finansavimas, nes tyrimai – tai brangi sritis ir be lėšų kokybiški tyrimai negalėtų būti atlikti. Technologijos padidina ir pagerina tyrėjams galimybę pasiekti informaciją, šią galimybę suteikia ir tyrimų žurnalistikos organizacijos, tad jos įtraukiamos į modelį kaip svarbi tiriamosios žurnalistikos egzistavimo ir plėtros dalis. Organizacijos suteikia tyrėjams priegią prie di-

delių duomenų bazių, bendradarbiauja atliekant tyrimus, konsultuoja, padeda materialiai suteikdamos finansinę paramą, techninę įrangą, suteikia žinių ir kompetencijų (profesinių, technologinių), skatina ir motyvuoja tyrėjus steigdami apdovanojimus. Organizacijos siekia sukurti tarptautinį tiriamosios žurnalistikos tinklą, suburdamos viso pasaulio žurnalistinių tyrimų darbuotojus, kad jie galėtų dalintis patirtimi, žiniomis, kad palaikytų vieni kitus, motyvuotų ir skatintų daryti tyrimus ir tyrėjai juos publikuotų. Visų šių organizacijų tikslas – skatinti, plėtoti tiriamąją žurnalistiką globaliu mastu.

Kita išorinė sąlyga yra visuomenė, viešas interesas. Be auditorijos (gavėjo) nėra prasmės (komunikacijos) informacijos siuntėjui atlikti tyrimą, nes tiriant nusižengimus, susijusius su viešuoju interesu, svarbiausia yra tiriamosios žurnalistikos objektų atskaitomybė visuomenei. Tyrėjas turi pateikti kokybišką ir objektyvią informaciją, grįstą faktais, įrodymais, siekdamas visuomenės pasitikėjimo.

Tyrimas kaip žurnalistinio darbo rezultatas, turi būti viešai publikuotas žiniasklaidos priemonėje ir išlikti pagal atviros prieigos galimybę, prieinamą susipažinti, skleisti, cituoti; juo turi būti atskleista esminė slapta arba slėpta informacija, kuri visuomenei nėra lengvai ir paprastai prieinama, bet reikšminga jos interesams ginti. Tyrimo metu atskleista informacija turi daryti poveikį ir lemti atskleidžiamos problemos pokyčius. Autorė, atsižvelgusi į aprašytas pripažintų teoretikų ir praktikų patirtis ir sudariusi tokį modelį, jį pritaiko kaip įrankį ištirti tyrimų žurnalistikos padėčiai Lietuvoje. Pirmame paveiksle parodyti tie tyrimų elementai, kurie leidžia pamatyti tyrimų žurnalistikos ypatumus (palyginus su kitomis žurnalistikos rūšimis, kurioms nebūdinga išskirti problemą ir tirti pavojingus visuomenei reiškinius: informacine, analitine, literatūrine).

Tiriančioji žurnalistika Lietuvoje

Tyrimo apie tiriamąją žurnalistiką tikslas – išsiaiškinti, kaip pakito tiriančioji žurnalistika Lietuvoje 2015-2020 metais ir išskirti jos ypatumus. Pasirenkant 5 metų laikotarpį, tiriami 3 atvejai pasitelkus koky-

binio giluminio interviu metoda, siekiant atskleisti ryšius tarp surinktų duomenų. Pasirinkti trys didžiausi Lietuvoje skaitmeninės žiniasklaidos kanalai: naujienų dienraščiai *15min*, *Delfi.lt* ir *LRT*, kiekvienu iš jų pasirenkant tyrimams vadovaujantį redaktorių.

LRT interviuojamuoju ekspertu pasirinkta tyrimo skyriaus vadovė Indrė Makaraitytė; *Delfi.lt* kalbinta vyriausioji redaktorė Rasa Lukaitytė-Vnarauskienė, kadangi šis naujienų dienraštis (portalas) neturi tyrimų skyriaus, o *15min* įkurtam tyrimų skyriui vadovavo Š. Černiauskas, tačiau interviu su juo negalėjo būti atliekamas, nes, kaip informavo *15min*, jis pažeidė etikos kodeksą¹ ir apie tai paskelbta žiniasklaidoje: ne tik *15min*², bet ir pripažinta paties asmens³. Tad suvokiant, kad apskritai (ne tik tyrimų) žurnalistikos darbuotojas privalo vadovautis moralinėmis vertybėmis bei paisyti profesinės etikos kodekso, pažeidimas negalėtų būti ignoruojamas renkant atsakymus ir analizuojant tyrimų žurnalistiką. *15min* priemonės atstovu pasirinktas D. Pancerovas⁴, dirbęs tame leidinyje ir pirmajame Lietuvoje įkurtame tyrimų skyriuje, o jam sustabdžius veiklą tęsiantis darbą *Laisvės TV*. Interviu su ekspertais buvo atlikti nuotoliniu būdu naudojantis *Zoom* platforma arba susisiekus mobiliuoju telefonu. Citatos naudojamos iš įrašytų pokalbių.

Tiriančiosios žurnalistikos suvokimas

Vienas iš pirmų uždavinių buvo išsiaiškinti tyrimų žurnalistikos darbuotojų sampratą apie tai, kas yra ir ką reiškia jų veikla. Skaitytojui tai

¹ Vienas iš *15min* sudaryto Etikos kodekso teiginių: „9. Už informaciją nesiūlome ir nemokame pinigų ir neteikiame jokios kitos ekonominės naudos“. In: Etikos kodeksas. Prieiga: <https://www.15min.lt/etikos-kodeksas>

² Šarūnas Černiauskas paaiškino, kodėl buvo atleistas iš *15min*: susijęs ir Darius Gudelis. „15min“ kreipėsi į teisėsaugą. In: *Lrt.lt*, 2019-05-15. Prieiga: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1059202/sarunas-cerniauskas-paaiskino-kodel-buvo-atleistas-is-15min-susijes-ir-darius-gudelis>

³ *15min.lt* paliekantis Šarūnas Černiauskas: suklydau ir atsakomybę prisiimu. In: *Lrt.lt*, 2019-05-10. Prieiga: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1057962/15min-lt-paliekantis-sarunas-cerniauskas-suklydau-ir-atsakomybe-prisiimu>

⁴ Lietuvos žurnalistų sąjungos Vytauto Gedgaudo premijos (2018) laureatas.

sudarys galimybę ne tik perprasti medijų dalyvių filosofiją, bet ir palyginti su minėtoje L. Tubio publikacijoje teiktais žiniasklaidos lyderių atsakymais (2015).

Atsakant į klausimą „Kaip apibrėžtumėte, kas yra tiriamoji žurnalistika?“ ekspertų nuomonės išsiskyrė. I. Makaraitytė ir D. Pancerovas nurodė, kad tiriančioji žurnalistika yra „ta pati žurnalistika“, tik skiriasi jos darbo metodai ir jai keliami reikalavimai. Tuo tarpu R. Lukaitytė-Vnarauskienė teigė, kad tai yra „vienas iš žurnalistikos žanrų“. Jei mes galėtume šį atsakymą įvertinti reportažo, interviu, straipsnio ar filmo kontekste, juo suabejotume; bet galima daryti prielaidą, kad įtakos tokiai sampratai padarė ir kai kurie lietuviški šaltiniai, kur žurnalistinis tyrimas tiesiog priskiriamas analitinių žanrų grupei, įterpian jį tarp straipsnio ir apžvalgos⁵. Gali būti, kad šiuo atveju tiesiog painiojamos žurnalistikos žanro (interviu, reportažo, korespondencijos, straipsnio, žinutės, kt.) ir rūšies (informacinės, analitinės, literatūrinės) sąvokos⁶. D. Pancerovas įvardijo, kad „tai yra žurnalisto darbo metodas, kada žurnalistas atlieka savarankišką tyrimą“ ir teigė, kad tyrimas turi būti atliktas paties žurnalisto, ieškant įrodymų ir atskleidžiant faktus visuomenei: „Tu vykdai savarankišką tyrimą, tikrindamas tuos faktus ir ieškodamas tokių įrodymų, kuriuos galėtum pateikti visuomenei“. I. Makaraitytė pateikė tiriančiosios žurnalistikos išskirtinumą ir nurodė, kad „išsiskiria tuo, kad, na, ji yra gilesnė <...>, daugiau reikia įdėti pastangų <...>, daugiau laiko reikalaujanti“, tačiau priskyrė ją analitinei žurnalistikai: „Jinai yra, na, analitinė žurnalistika“. Kitaip tariant, *LRT* skyriaus vadovė nedaro skirtumo tarp analitinės ir tyrimų žurnalistikos rūšies. R. Lukaitytė-Vnarauskienė pritarė ekspertams teigdama, kad, atliekant tyrimą, reikia „didesnio įsigilavimo į temą ir didesnio laiko <...> išsiaiškinti tai, kas iki tol buvo nežinoma arba slepiama“. Taip pat nurodė, kad tyrimai iš žurnalisto „pareikalauja didelės kompetencijos“. Taigi ekspertai nuro-

⁵ Marcinkevičienė Rūta. Žanro ribos ir paribiai. Versus aureus, 2008, p. 142.

⁶ *Transparency International* skyrius Lietuvoje, 2021 m. kviesdamas į žiniasklaidos mokymus, taip formuluoja seminaro temą: „Kuo tiriamoji žurnalistika skiriasi nuo kitų žurnalistikos žanrų“.

do, kad tiriančiajai žurnalistikai reikia ne tik daugiau laiko nei kitoms žurnalistikos rūšims (tarkime, informacinei), bet – tai pabrėžtina – daugiau žinių, pastangų ir įsigilinimo į tiriamą temą.

Atsakant į klausimą, „kokia tiriančiosios žurnalistikos funkcija“, visų trijų ekspertų atsakymai nurodė, kad ji yra visuomenės ir valdžios tarpininkas ir kad ji atlieka „sarginio šuns“ funkciją. D. Pancerovas pabrėžė, kad tiriamosios žurnalistikos funkcija – atskleisti, tai, kas yra slapta ar mažai žinoma, kad „įnešamos naujos temos“, kurios pateikiamos diskusijai.

Tiriančiosios žurnalistikos padėtis Lietuvoje

Tyrimo uždavinys išsiaiškinti pačių žurnalistų požiūrį į šios rūšies žurnalistiką yra svarbus tuo, jog jo rezultatai leidžia perprasti aplinkybes, kuriomis žiniasklaidos priemonių darbuotojai veikia ir kaip jas vertina. Autorės klausimai buvo formuluojami atsižvelgiant į aukščiau pateiktą modelį, todėl skaitytojas atsakymus gali palyginti su pradžioje aprašytais užsienio autorių patirtimis.

Atsakydami į klausimą apie tyrimų žurnalistikos padėtį Lietuvoje, pasirinktieji trys ekspertai nurodė, kad situacija yra geresnė, nei buvo anksčiau. D. Pancerovas teigė, kad, jeigu tiriančiosios žurnalistikos padėtį lygintume su Vakarų valstybėmis – JAV, Vakarų Europa arba su kaimyne Lenkija, tai šios žurnalistikos padėtis Lietuvoje yra prasta. Tačiau, lyginant padėtį su mūsų regionu, Baltijos šalimis, žurnalistas teigia, kad „mes turim pakankamai stiprią tyrimų žurnalistiką“. Kalbėdamas apie padėtį Lietuvoje žurnalistas nurodo, kad situacija yra gerėjanti ir yra matomos užuomazgos tyrimų žurnalistikos tradicijai susiformuoti. I. Makaraitytė nurodo, kad „pastarieji 5 metai yra tiriamosios žurnalistikos renesansas“. Kalbėdama apie buvusią tiriančiosios žurnalistikos padėtį nurodo, kad situacija nebuvo labai gera: „Lietuvoje, na, buvo kurį laiką toks – aš nesakau, kad jos visiškai nebuvo – ji tiesiog gal nebuvo taip užvadinta – tiriamoji žurnalistika“. Ir teigia, kad tiriančioji žurnalistika visuomet egzistavo, tik tai nebuvo įvardijama: „Nebuvo tokio užvadavimo, tokio dėmesio jai ir taip atrodė, kad jos nėra, bet ji buvo tikrai“.

R. Lukaitytė-Vnarauskienė taip pat nurodo, kad tiriančioji žurnalistika Lietuvoje išgyvena atgimimą, tačiau nurodo, kad jis trunka jau beveik dešimtmetį: „Aš manau, kad ji pastaraisiais metais išgyvena, na, beveik jau dešimtmetį, išgyvena tam tikrą atgimimą“. Taip pat *Delfi.lt* vyriausioji redaktorė, kalbėdama apie dabartinę situaciją, teigia, kad aplinkybės tyrimų žurnalistikai yra ganėtinai palankios: „Su mažesniais ar didesniais nuosmukiais ir pakilimais, sakyčiau, kad dabar neblogas laikas tiriamajai žurnalistikai šalyje“.

Kadangi autorė minėjo, jog istorinė tyrimų žurnalistikos raida Lietuvoje būtų reikalinga atskiro tyrimo, šie atsakymai veikia patvirtina tokią išvadą. Žurnalistai ir redaktoriai nebuvo tikri ne tik tyrimų žurnalistikos tradicija bei profesionalia jos patirties plėtra, bet ir jos nuosekliai taikyta samprata profesinėje bendruomenėje.

Tyrimų skyrių susikūrimo aplinkybės

D. Pancerovas įvardijo tris pagrindines priežastis, lėmusias *15min* tyrimų skyriaus įkūrimą. Pirmoji, kad Lietuvoje buvo keletas žurnalistų, kurie domėjosi tyrimų žurnalistika ir kartais atlikdavo tyrimus bei įvardija, kad „pagrindiniai tie entuziastai turbūt buvom mes su Šarūnu Černiausku ir Mantas Dubauskas“. Antroji, kad *15min* vadovai pradėjo vidinius pokyčius ir siekė tapti kokybiškos žurnalistikos žiniasklaidos priemone: „Jie pergalvojo savo logiką, nes lig tol, *15min* vadovavosi tokiu principu, kad naujienos turi būti greitos, trumpos ir aiškios <...>. Jie sugalvojo, kad *15min* turi būti rimtosios žurnalistikos portalas“. Tokie sprendimai buvo priimti, nes buvo norima tapti žiniasklaidos lyderiais ir aplenkti *Delfi.lt*: „*Delfi* buvo tuo metu nepralenkiamas „klikų“ lyderis ir buvo akivaizdu, kad tu tiesiog neištumsi jų, darydamas jų kelių, tu jų neištumsi iš pirmaujančios pozicijos“. Trečioji – finansinė, kuri tiesiogiai sieta su vidinių pokyčių tikslais.

LRT viena iš tyrimų skyriaus susikūrimo aplinkybių, taip pat susijusi su žiniasklaidos priemonės valdžia – jos administracijos pakeitimas. I. Makaraitytė teigia, jog tokiam sprendimui darė įtaką ir tai, kad nacionalinis visuomeninis transliuotojas neužsako ir neuždirba pajamų

iš komercinės reklamos, todėl yra paprasčiau atlikti tyrimus, kuriuose tyrinėjami komercinių įmonių ryšiai su politikais bei mano, kad tyrimų skyrius turėjo atsirasti anksčiau: „Yra temų, pavyzdžiui, komercinėj žiniasklaidoj, kur gal ne visada [=pateikiama] norima jų imtis, tų temų. Tai nacionaliniam transliuotojui, kuriame nėra komercinės reklamos ir nepriklauso nuo reklamos pajamų išgyvenimas, tai yra padaryti gerokai [=patogiau]; ta prasme, keista, kad tai nebuvo padaryta iki šio ir kad nebuvo tyrimų skyriaus nacionaliniam transliuotojui“.

R. Lukaitytė-Vnarauskienė teigė, kad tyrimų skyrius nebūtinai, nes turėti atskirą skyrių tėra rinkodarinis dalykas: „Čia yra toks organizacinis – rinkodarinis sprendimas“. Redaktorės nuomone, tyrimai ne visuomet pavyksta ir kiekvienas žurnalistas gali atlikti tyrimą: „Tyrimai reikalauja tam tikros specifikos <...> . Jie neatsiranda staiga ir jų negali būti daug, pavyzdžiui, ir gali nepavykti tyrimas. Ir todėl mes manome, kad kiekvienas kasdien dirbantis žurnalistas gali padaryti ir padaro tyrimus“. Pašnekovė nurodė, kad yra paprasčiau, jog tyrimą atliktų žurnalistas, kuris specializuojasi tematikos srityje: „Jeigu sporto žurnalistas dirbantis kasdien, suranda temą, vertą tyrimo, tai jis ką – turėtų atiduoti tyrimų skyriui? Na, ne, jis pats tai daro. Tai mes manome, kad toks modelis yra kur kas tvaresnis“. Uždavus papildomą klausimą apie tyrimų žurnalistikos būtinumą, Lukaitytė-Vnarauskienė neabejojo jos reikalingumu: „Tiriamoji žurnalistika be abejo yra reikalinga, kaip ir visi žurnalistikos žanrai“.

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimų skyrių susikūrimui įtaką darė žiniasklaidos priemonės vadovų (savininkų) sprendimai (grindžiami ne tik redakcijos, bet ir atitinkamu žurnalistikos statuso suvokimu), finansinė žiniasklaidos priemonės situacija, taip pat žurnalistų noras tirti ir atskleisti tai, kas slepiama nuo visuomenės ir gali kelti jai pavojų.

Tyrimai Lietuvoje

Kadangi žurnalistinių tyrimų tradicija Lietuvoje dar nėra stipri, autorės uždavinys išsiaiškinti, kaip žurnalistai ir redaktoriai vertina šios rūšies publikacijas, padės skaitytojams (taip pat ir profesinei bendruo-

menei) pamatyti atliktų tyrimų paveikslą pagal jiems suteikiamas charakteristikas.

Atsakydamas į klausimą apie 2015-2020 žymiausius, reikšmingiausius Lietuvos tiriamosios žurnalistikos darbus, D. Pancerovas nurodė *LRT* tyrimus apie Klaipėdos uostą bei apie Vytautą Gapšį⁷ ir „Grigeo“⁸. Jis išskyrė tyrimą apie V. Gapšį⁹, nurodydamas, kad darbas buvo labai gerai atliktas: „Man labai patiko šitas Gapšio atlikimas, nes ten buvo apgalvotos visos prielaidos, apgalvota visos kritiškos pastabos, kurios galėtų kilti skaitytojo galvoje. Ir į visus klausimus buvo atsakyta, nepalikta neaiškumo ir viskas labai tiksliai sudėliota į savo vietas, taip, kad nelieka klausimų“. Kalbėdamas apie *15min* tyrimų skyriaus atliktus pavyzdžius, išskyrė B. Davidonytės ir Š. Černiausko tyrimą „Norvegija“, kuriuo atskleista, kaip Lietuvos verslininkai išnaudoja į Norvegiją siunčiamas slauges: „<...> Jos pasirašo sutartis, kad lieka skolingos įmonei ir gauna lietuvišką minimalią algą, nors turėtų, pagal įstatymus, gauti norvegišką, kuri yra gerokai didesnė“. Taip pat nurodė, kad *15min* dalyvavo „Panama Papers“¹⁰ tyrime ir nors Lietuvos žiniasklaidoje „Š. Černiausko straipsniai nesukėlė didelio dėmesio“ dėl temų specifikos, šis tyrimas yra svarbus Lietuvos tiriančiajai žurnalistikai: „Faktas, kad Lietuvos žurnalistai dalyvavo „Panama Papers“ projekte, kad jie buvo pakviesti,

⁷ X, XI, XIII Seimo narys; Darbo partijos narys.

⁸ Popieriaus ir medienos pramonės įmonių grupė.

⁹ *LRT* tyrimas. Iš „Grigeo“ advokatų uždirbęs 31 tūkst. eurų „darbietis“ Gapšys pakilo į kovą prieš Aplinkos ministeriją. 2021-03-25. Prieiga: <https://www.lrt.lt/naujienos/lrt-tyrimai/5/1372308/lrt-tyrimas-is-grigeo-advokatu-uzdirbes-31-tukst-euru-darbietis-gapsys-pakilo-i-kova-pries-aplinkos-ministerija>

¹⁰ Panamos advokatų kontoros „Mossack Fonseca“ konfidencialių dokumentų nutekinimas iš anoniminių šaltinių: dokumentai buvo gauti Vokietijos dienraščio „Süddeutsche Zeitung“ tyrimų žurnalisto Bastiano Obermayerio 2015 m. Per metus juos išnagrino grupė tarptautinių žurnalistų, koordinuojama Amerikos pelno nesiekiančios organizacijos „Centre for Public Integrity“ (CPI), vykdančios Tarptautinio tiriamosios žurnalistikos konsorciumo (International Consortium of Investigative Journalists – ICIJ) projektą [ŽT red. past.].

kad gavo specialią priegią, tai buvo labai svarbu“, nes šis tyrimas ir partnerystė su OCCRP¹¹ atvėrė kelią į tarptautinius tyrimus.

Kalbėdamas apie savo atliktus tyrimus, D. Pancerovas išskyrė istoriją apie Artūrą Skardžių¹²: „Aš sedėjau ties tuo Skardžiaus tyrimu pusę metų ir per pusę metų parašiau 4 tiriamuosius tekstus. <...> Tai buvo bene pirmas toksai 15min skyriaus serijinis tyrimas, kada tu sėdi ir darai vieną istoriją, ją tęsi vis gilyn, gilyn, gilyn, gilyn“. Tyrėjas nurodo, kad pavyko įrodyti konkrečiais faktais ir buvo atskleistos sisteminės problemos – neviešas Seimo narių lobizmas ar atstovavimas įmonėms¹³. Taip pat išskiriamas ir tyrimas apie Saulių Skvernelį¹⁴, atliktas kartu su B. Davidonyte, kuris buvo publikuotas knygos formatu¹⁵. D. Pancerovas nurodo, kad tyrimui atlikti buvo skirta labai daug laiko ir pastangų: „<...> Mes daugiau negu metus rašėme vien tiktai apie Skvernelį. Per tą laiką irgi padarėm 5-6 tyrimus, kurie buvo jau tikri tyrimai ir juos sekė kažkokie *followup'ai*“.

Nors kūrinys tapo geriausiai parduodama knyga Lietuvoje 2020 metais, nei *LRT*, nei *Delfi.lt* atstovės interviu metu šio 15min atlikto tyrimo apie S. Skvernelį nepaminėjo. Pancerovas, įvardindamas išskirtinius tyrimus, neminėjo *Delfi.lt*.

I. Makaraitytė teigė, kad *LRT* yra padarę daugiau nei 90 tyrimų: „95 dabar yra padaryti per 3 metus, nors skaičius galėtų būti ir didesnis, nes

¹¹ Organized Crime And Corruption Reporting Project: „OCCRP atskleidžia ir paaiškina pinigų ir galios santykį ir yra katalizatorius, kuris kitus aprūpina informacija, reikalinga teigiamiems pokyčiams skatinti“ (iš organizacijos aprašo).

¹² VIII, X – XII, XIII (nuo 2021-03-10) Seimo narys.

¹³ Galutinis sprendimas: 15min tyrimas apie Artūrą Skardžių – objektyvus ir teisingas. („Ketvirtadienį Lietuvos Aukščiausiasis Teismas priėmė galutinį ir neskundžiamą sprendimą ginče tarp Seimo nario Artūro Skardžiaus ir 15min. Teisėjų kolegija nusprendė, kad 15min žurnalistinis tyrimas buvo objektyvus ir teisingas. Teismas pabrėžė: viešiams asmenims taikoma mažesnė pažeidžiamų teisių apsauga“). 15min, 2019-06-27. Priega: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/galutinis-sprendimas-15min-tyrimas-apie-artura-skardziu-objektyvus-ir-teisingas-56-1166084?copied>

¹⁴ Ministras Pirmininkas (2016 – 2020); XII, XIII Seimo narys.

¹⁵ Kabinetas 339. *Alma littera*, 2020, 352 p., neiliustr.

yra darbų, kurie galėjo, bet nebuvo pavadinti tyrimais, būtent dėl žurnalistų kuklumo. *LRT* tyrimų skyriaus vadovė, kalbėdama apie tiriančiosios žurnalistikos pavyzdžius, nurodė, kad ir „Laisvės TV“ bei *15min* atlieka rimtus tyrimus: „Kiekviena jų medžiaga tokia galinga, didelė. Tai yra tyrimas“. I. Makaraitytė įvardijo *15min* tyrimą apie A. Skardžiaus verslo ryšius Baltarusijoje, o kalbėdama apie *Delfi.lt*, teigė: „Aš manau, kad ten yra publikacijų, medžiagų, kurios galėtų būti vadinamos ten tyrimais“, tačiau, paklausta, kuriuos išskirtų, nurodė, kad: „Na, aš neišskirčiau. Dabar būtų sunku man pasakyti, kuris galėjo būti tyrimas. *Delfi* kartais žaidžia tom antraštėm ir rubrikom“. I. Makaraitytė išskyrė *LRT* tyrimą apie Jaroslavo Narkievičiaus¹⁶ namo renovaciją, kuriam buvo skirta labai daug laiko ir jį atliko visi penki komandos nariai: „Darėme jį pandemijos sąlygom, karantino sąlygom, kai buvo viskas uždaryta, bet mums visiems penkiems darbo tikrai užteko keliems mėnesiams, nes reikėjo patikrinti be galo daug informacijos, kuri buvo ne šių metų, o gerokai anksčiau, vadinasi, reikėjo *knistis* archyvuose ir ieškoti dingusių dokumentų ir panašiai“. Taip pat minėjo Klaipėdos uosto tyrimus, Vytauto Gapšio ir „Grigeo“ ryšių tyrimą, apie kalėjimų departamento direktoriaus vogimą ir jo atleidimą iš pareigų teismo būdu, apie PGR testų ir medicininių priemonių deficito Lietuvoje tyrimą.

R. Lukaitytė-Vnarauskienė nurodė kelis *Delfi.lt* žurnalistų atliktus tyrimus: „Vijūnėlės“¹⁷ dvaro istoriją, atliktą Vilmos Danauskienės, Dainiaus Sinkevičiaus darbą apie „Pravieniškių“ mafiją¹⁸ bei nurodė, kad atliko tyrimus apie nelegaliai užimtas teritorijas: „<...> Mes esam nemažai laiko skyrę tyrimams apie nelegaliai užimtas teritorijas. Tomas Janonis nemažai tyrimų yra padaręs būtent šia tema – apie valstybinius žemės

¹⁶ XII Seimo narys, susisiekimo ministras (2019 – 2020).

¹⁷ Skandalingojo Vijūnėlės dvaro paslaptys ir skeletai savininkų spintose, 2016-02-08. Prieiga: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/skandalingojo-vijuneles-dvaro-paslaptys-ir-skeletai-savininku-spintose.d?id=70342872>

¹⁸ Dainiaus Sinkevičiaus dokumentinis filmas „Pravieniškių mafija“, *Delfi.lt*, 2019. Prieiga: <https://www.delfi.lt/video/laidos/pravieniskiu-mafija/dainiaus-sinkeviciaus-dokumentinis-filmas-pravieniskiu-mafija.d?id=80094387#>

plotus, aptvertus ežerus¹⁹ ir kitus dalykus“. Tačiau siūlant paminėti kitų redakcijų darbus atsisakė juos įvardinti: „Nenorėčiau minėti, kad nebūčiau netikslus, buvo tikrai gerų darbų, bet kadangi kalbu be pasiruošimo, neatsimenu“, tačiau pabrėžė, kad „kitos redakcijos daro ir yra padarę gerų tyrimų, čia net nėra kalbos“.

Apibendrinama autorė gali pabrėžti, kad kiekvienas pašnekovas pozityviai įvertino savo bendradarbių publikacijas kaip nuopelną ir gali išskirti tris pagrindinius ekspertų įvardintus tyrimus – *LRT* apie Klai-pėdos uostą²⁰, tyrimą apie Vytautą Gapšį ir „Grigeo“ bei apie Seimo nario A. Skardžiaus verslo ryšių Baltarusijoje tyrimą. Vienintelė Lietuvoje išleista lietuviško žurnalistinio tyrimo knyga „Kabinetas 339“ nebuvo paminėta kitų pašnekovų; kita vertus, ši knyga reikalauja išsamios ir objektyvios recenzijos. *Delfi.lt* išskirtinas T. Janonio serija publikacijų apie aplinkosaugos ir aplinkotvarkos pažeidimus.

Tyrimų vertinimas rodo tam tikrą prelegentų susitelkimą ties savo pačių (savo žiniasklaidos priemonių) darbais vengiant atskleisti požiūrį į visą tyrimų žurnalistiką Lietuvoje – publikacijų profesionalumą, vaidmenį, pasekmes.

Tyrimams skirtas laikas ir temos

Ne mažiau sudėtingas uždavinys, kuris parodo tyrimų žurnalistikai reikalingų pastangų aprėptį, yra išsiaiškinti tyrimų ypatumus. Nors tyrimų žurnalistikos teorija ir tyrėjų patirtys iš šimtmečių perspektyvos liudija visuomenės interesą gauti informacijos apie neskaidrius valdžių veiksmus, tenkinti šį interesą yra tam tikras iššūkis. Taigi atsakymai apie tyrimų laiką ir problematiką taip pat išplečia žinias, kaip dabar žurnalistai vertina darbo galimybes.

¹⁹ Įžūli schema, kuria naudojasi Borisovas, Karbauskis ir Matijošaitis jaunesnysis. *Delfi.lt*, 2019-11-06. Prieiga: <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/tomas-janonis-izuli-sche-ma-kuria-naudojasi-borisovas-karbauskis-ir-matijosaitis-jaunesnysis.d?id=82710539>

²⁰ LRT tyrimas. Klaipėda dūsta nuo rusiškos rūdos, uostas siūlo išsikraustyti. *LRT*, 2019-08-21. Prieiga: <https://www.lrt.lt/naujienos/lrt-tyrimai/5/1089811/lrt-tyrimas-klaipeda-dusta-nuo-rusiskos-rudos-uostas-siulo-issikraustyti>

Kalbant apie tyrimams atlikti reikalingą laiką, R. Lukaitytė-Vnarauskienė terminų, reikalingų surinkti duomenis ir pateikti publikaciją, kiek tiksliau įvardinti negalėjo, tačiau nurodė, kad tyrimui parengti reikia mažiausiai mėnesio. Tad nėra aišku, ar redakcija atsižvelgia į žurnalisto darbo sąnaudas. Uždavus klausimą apie mažiausiai laiko trunkančius tyrimus, I. Makaraitytė teigė, kad atlikti nesudėtingos temos tyrimą trunka iki mėnesio. D. Pancerovas nurodė, kad nereikšmingą, niekur nenuskambėjusį tyrimą, kuriame atskleidė Ukrainos sistemine problemą, atliko per 1 dieną: „<...> Sistemine problema išaiškėjo – tiesa, ne Lietuvos, o Ukrainos – kaip yra *nusukinėjamas* muito mokestis“. Kalbant apie daugiausiai laiko pareikalavusius tyrimus, I. Makaraitytė nurodo, kad intensyviai dirbant ties vienu tyrimu, sudėtinga tema, reikėtų mėnesio ar dviejų. Tuo tarpu D. Pancerovas teigia, kad sudėtingam tyrimui atlikti gali reikėti iki metų ar net daugiau, žinoma, tuo pat metu atliekant ir kitus tyrimus. Kaip pavyzdį pateikė akcinės bendrovės „Orlen“²¹ tyrimą: „<...> Kaip Lenkijos naftos koncernas „Orlen“ gavo iš mūsų valstybės daug nuolaidų ir visokių lengvatų, o po to parėmė su Skverneliu susijusius krepšinio klubus. Tai šitas tyrimas truko kokius 9 mėnesius. Bet tai nereiškia, kad mes sedėjom vien tiktai ties tuo. Ta prasme, mes darėm paraleliai ir kitus tyrimus“.

Paklausus, kokias sritis, problemines temas Lietuvoje aprėpia tiriančioji žurnalistika, į ką nusitaiko pirmiausia, I. Makaraitytė ir R. Lukaitytė-Vnarauskienė teigė, kad Lietuvoje temų ir sričių įvairovė yra labai didelė, o D. Pancerovas išreiškė norą, kad tyrimai apimtų didesnę temų spektrą. Atsakydami į klausimą apie sritis, kurias apima atlikti tyrimai Lietuvoje, visi interviuojamieji vienodai teigė, kad viena iš temų yra susijusi su politika ir korupcija. I. Makaraitytė akcentavo viešuosius pirkimus ir nacionalinį saugumą bei kalbėjo, kad tyrimai susiję ir su aplinkosauga, ir su verslo įtaka. R. Lukaitytė-Vnarauskienė teigė: „Labiausiai siečiau su temomis, prie kurių dirbama“, įvardijo tokias sritis: „Verslas, ekonomika bendruoju požiūriu ir aplinkosauga“. D. Pancerovas vienin-

²¹ Lenkijos naftos koncernas „Orlen“ yra energetikos įmonė, akcinė bendrovė; akcinė bendrovė „ORLEN Lietuva“ yra naftos perdirbimo įmonė, koncerno dalis.

telis išskyrė, kad labai svarbios yra socialinės problemos ir teigė, kad tai lieka ne tik tiriančiosios, bet ir visos žurnalistikos silpnybė. Jis vienintelis kaip reikšmingą tyrimų objektą įvardijo slaptąsias tarnybas.

Kalbant apie tyrimų temas, sritis, kurių Lietuvoje pasigendama, I. Makaraitytė teigė, kad nėra atliekami tyrimai, susiję su žemės grąžinimais ir daugiabučių bendrijų, renovacijos klausimais, nes šios temos esą yra neišsenkančios. R. Lukaitytė-Vnarauskienė išskyrė vartotojiškas ir medicininės temas. D. Pancеровas nurodė, kad Lietuvoje per daug yra tyrimų, susijusių su finansais ir nurodo, kad taip yra dėl to, kad patys žurnalistai tuo labai domisi: „<...> žmonės, kurie dirba tiriamojoje žurnalistikoje, jie labai domisi tuo“. Taip pat jis teigia, kad trūksta ir būtų įdomu tirti problemas sporto srityje bei tirti bažnyčios finansus.

Probleminė tematika, sprendžiant iš žurnalistų apklausos, nors yra plati, gali būti apibendrinama dvejopai: (a) kelianti pačių žurnalistų susidomėjimą ir (b) trūkstama dėl duomenų arba kompetencijų trūkumo, nors ir reikalinga. Lietuvoje dažniausiai tiriamos temos yra susijusios su politine korupcija, viešais interesais, verslu, finansiniais nusikaltimais, kur kas rečiau – su aplinkosauga, socialinėmis temomis. Ekspertai nurodė visiškai skirtingą trūkumą sričių, kuriose nėra atliekami tyrimai. Nurodoma, jog pasigendama temų, susijusių su sportu, bažnyčios finansais, medicina ir netiriamos temos, susijusios su žemės grąžinimu, daugiabučių renovacija ir jų bendrijų veikimo klausimais. Dera priminti, kad pasaulyje yra paskleista tyrimų ne tik apie sporto organizacijų veiklas, taip pat – apie Bažnyčios nusikaltimus. De Burghas (2008) teigia, kad XXI amžiuje tyrimų temos aprėžia ne tik politikos korupciją, verslą, viešosios politikos problemas, aplinkosaugą, bet ir užsienio politiką bei pačią žiniasklaidą. Šių temų ekspertai neįvardino tarp tirtinų.

Finansavimo šaltiniai

Kadangi tyrimų finansavimas turi išskirtinės reikšmės jų nepriklausomumui ir efektyvumui, autorė, formuluodama klausimus, ne tik atsizvelgė į teorines prielaidas apie lėšų būtinumą, bet ir į iššūkius Lietuvos žiniasklaidai, juolab kad tyrimas pradėtas COVID-19 pandemijos laikotarpiu.

D. Pancerovas nurodė tris finansavimo šaltinius: redakcija, kurioje dirba žurnalistas, kuri remia tyrimų žurnalistiką mokėdama tyrėjui atlyginimą ir finansuodama patiriamas išlaidas; nepriklausomi žurnalistikos fondai, kurie nesikiša į atliekamą tyrimų turinį ar tematiką; auditorija, kuri teikia finansinę paramą per „Patreon“ ar panašias platformas, skirdama gyventojų pajamų mokesčio dalį. I. Pancerovas pabrėžė, kad valstybės finansavimą vertina skeptiškai: „<...> Labai keistai skamba, kai valstybė užsakinėja žurnalistinius tyrimus. Nes jeigu valstybė moka, tarkim, sukuria fondą ir nurodo prioritetus, kad, tarkim, socialinės temos yra tokios ir tokios, ir teikite paraiškas. Tai realybėje labai sunku įsivaizduoti, kad žurnalistas teikia paraišką žurnalistiniam tyrimui, nes tai yra toksai gyvas procesas. Kai tu nežinai, kur nuves tas tyrimas, kokio lygio jis bus, negali iš anksto parašyti projekto tam tyrimui. Tu niekada nežinai, kaip jis baigsis ir ar pusiaukelėje nepaaiškės, kad tau trūksta duomenų. Ir kas tada? Tu grąžini ta finansavimą?“.

Šiai nuomonei pritarė ir R. Lukaitytė-Vnarauskienė, kuri mano, kad valstybės finansavimas tyrimų žurnalistikai nėra perspektyvus. Nurodydamas finansinius šaltinius, kurie neremia, bet galėtų tai daryti, D. Pancerovas įvardija verslą: „Tai yra neišnaudota sritis“. Tačiau ši paramos forma Lietuvoje sunkiai įsivaizduojama dėl to, jog „Lietuvoje vis tiek yra dar tas mentalitetas – jeigu aš tave remiu, tai tu turi daryti taip, kaip aš pasakau. Tai dėl šito mentaliteto yra daug rizikų“. Tačiau nurodydamas JAV praktiką, jis pateikia, kaip verslas galėtų prisidėti, bet negalėtų nurodyti, ką ir kodėl tirti: „<...> Manychiau, kad ilgai manoma sukurti kažkokį verslo fondą, kur verslas duoda pinigų ir paskui kažkokia autoritetinga komisija perskirsto tuos pinigus. Ir perėjus per tą filtrą tie pinigai nukeliauja tiriančiųjų žurnalistų komandoms. Ir tada verslas nebeteri tiesioginio ryšio su tais žurnalistais. Ta modelį tikrai galima sukurti, Vakaruose jų yra daug. Kaip eliminuoti verslo tą tokį grobikišką norą kontroliuoti, bet pasinaudoti jo geranoriškumu, pinigais? Yra tokių modelių, bet Lietuvoje tai neišnaudojama“. Taip pat D. Pancerovas nurodo, kad buvo svarstyta įkurti VŠĮ ir prašyti verslo finansuoti, tačiau šios idėjos atsisakė, nes „nebuvo tokių verslų, dėl kurių nekilo abejonių ir kad labai norėtų remti tuo metu tą tiriamąją žurnalistiką“.

Delfi.lt vyriausioji redaktorė nurodo, kad tiriančiosios žurnalistikos finansavimas yra tiesiogiai susijęs su žiniasklaidos priemonės finansavimu ir vienas pagrindinių šaltinių yra redakcija, nors pandeminiu laikotarpiu „nemaža dalis redakcijų išgyvena ne pačius geriausius laikus ir taip atsitinka, kad jie negali visko finansuoti, taip pat ir tyrimų žmogaus“, tačiau įvardija, kad *vlogeriai* ir *youtuberiai* gali veikti pasitelkę „Patreon“ platformą: „Jie gali apskritai savo, kaip jie vadina tyrimus, daryti jau iš savo „Patreonų“ pinigų“. Paklausus, kas turėtų paskirti finansavimą, kad paskatintų plėtoti tiriančiosios žurnalistikos veiklą, R. Lukaitytė-Vnarauskienė, nurodė: „Pakankamai aktyviai veikia nevyriausybinės organizacijos. Aš manau, kad tas kelias yra teisingas“.

I. Makaraitytė, vertindama tiriančiosios žurnalistikos finansavimą Lietuvoje, teigė, kad „<...> iš tikrųjų renesansas susijęs yra su tuo, kad <...> tapo rentabilu ir komercinei žiniasklaidai. <...> Toks prestižas yra <...> vadinasi, komerciškai apsimoka. Aišku, gal jie ne visas temas gali pasiimti, bet tai komerciškai apsimoka“. Nurodė, kad tiriančiąją žurnalistiką remia įvairūs fondai: „Europos transliuotojų sąjunga, taip pat nacionaliniams transliuotojams skiria papildomo dėmesio ir įvairių programų, pavyzdžiui, kad nacionaliniuose transliuotojuose būtų tyrimų skyriai, ar skiriamas dėmesys papildomas tiriamajai žurnalistikai. Paskui yra tas vadinamas OCCRP²². Jie įvairių programų turi tikrai, būtent paramai tiriamosios žurnalistikos“. Įvardijo finansinius šaltinius, kaip „Patreon“, kurie, teigė žurnalistė, yra tinkami nišinei žiniasklaidai, nurodydama ir tiriančiosios žurnalistikos fondus. Kalbant apie galimus šaltinius, kurie galėtų remti tyrimus, teigė, kad valdiško finansavimo šaltinio neįsivaizduoja. Paklausus, ar tai galėtų būti verslo įmonės, ji nurodė, kad tai galimas finansinis šaltinis, bet abejoja, nes įžvelgia labai daug rizikos ir teigia, jog svarbu, koks tai verslas: „Paimkim – „Grigeo“ remia tiriamąją žurnalistiką. <...> Labai nemaža dalis tyrimų yra susijusi su verslo, kaip pasakyt, „uodegom“, su viešaisiais pirkimais. <...> Aš manau, kad mes dar esame toli. Galėtų egzistuoti kažkoks fondas, verslo fondas, ku-

²² Organized Crime and Corruption Reporting Project (žurnalistinių tyrimų platforma).

ris yra skirtas tiriamajai žurnalistikai, bet tada tikrai tie, kurie inicijuoja, turėtų labai skrupulingai atsirinkti partnerius“. Suprantama, kad visuomeninio transliuotojo statusas (*LRT*), Lietuvoje apibrėžtas specialiu įstatymu, skiriasi nuo komercinės žiniasklaidos arba žurnalistų-tyrėjų, tiesiogiai nesusisietų su kuria nors žiniasklaidos įmone, statusu ir galimybėmis gauti užtikrintą paramą.

Taigi ekspertai įvardijo pagrindinius finansavimo šaltinius: žiniasklaidos priemonė ir auditorija (rėmimą per „Patreon“ platformą ar kitus paramos būdus); nevyriausybinis finansavimas, įvairūs žurnalistiniai fondai ir tarptautinių tiriančiosios žurnalistikos organizacijų parama yra vertinama teigiamai. Neigiamai vertinamas valstybinis finansavimas, o galimybė verslui (kaip tai yra praktikuojama Vakaruose) finansuoti tiriančiąją žurnalistiką Lietuvoje yra sunkiai įsivaizduojama. Vis dėlto neigiamas požiūris į vadinamą „valstybinį finansavimą“, kylantis iš nepasitikėjimo institucine vadyba, nebūtinai turi likti atmestas: juk tai yra viešųjų pinigų paskirties klausimas, kuriam išspręsti tiriančiosios žurnalistikos atžvilgiu reikėtų išmintingo paramos modelio. Suprantama, kad viešųjų pinigų skyrimo atveju vertinant tyrimų žurnalistikos paraišką, numatytas tirti objektas negali likti nei atskleistas, nei paraiškos vertintojų aptariamais.

Taikomi tyrimų metodai ir kriterijai tiriamųjų darbų kokybei užtikrinti

Tyrimų metodologija yra labiausiai diskutuojamas žurnalistikos dalykas – tiek akademinėje aplinkoje, tiek tarp praktikų, nes aprėpia etikos, teisės, finansų, gebėjimo dirbti komandoje problemas.

Atsakydamas į klausimą apie taikomus metodus atliekant tyrimą, D. Pancerovas įvardijo, kad pirmiausia „išsinagrinėjam tą sritį“, tuomet atliekamas „interview su asmeniu, kuris žino apie tiriamą temą“, tada: „Susirenki daug neformalių liudijimų, kurie yra labai subjektyvūs, kartais – netikslūs, kartais – emocingi; <...> juos visus susirašom“ ir nurodo, kad paskui yra matomi bendri sąlyčio taškai: „<...> Jeigu Tu pakalbini labai daug žmonių, iš skirtingų perspektyvų, vis tiek išryškėja kažkas

bendra“. Pancеровas įvardija, kad gali tikrinti „įmonės dokumentus, įmonės akcininkus, partnerystes ir sutartis. Ir kuomet jau turi pakankamai duomenų, rodančių, kad yra elgiamasi nesąžiningai, tuomet „tu eini tiksliai pas tuos, kurie gali turėti atsakymus, arba ieškai tiksliai tuose dokumentuose, kur gali būti atsakymai“. Paklausus, ar teko naudotis kitokiais metodais, tyrėjas nurodė, kad tyrime „Norvegija“ B. Davidonytė panaudojo slapto įrašymo metodą: „Birutė tuo metu bandė įsidarbinti tenai ir ėjo su slapta kamera filmuoti. <...> Tai buvo vienas iš nedaugelio bandymo, kai žurnalistui slaptos kameros panaudojimas tikrai davė kažkokios pridėtinės vertės“.

I. Makaraitytė nurodė: „Tu renki informaciją ir ją tikrini. Tu išsikeli kažkokias versijas, hipotezes <...>, paskui jas tikrini. Jeigu tau pavyksta tuos klausimus atsakyti ir įrodyti, tai gerai. Jeigu nepavyksta, – vadinausi, tyrimo ir nėra <...>“. Paklausus, ar naudoja kitokius metodus – kaip slaptą įrašymą ar apsimetimą kitu asmeniu, Makaraitytė nurodė: „Yra buvę, kad mes apsimetėm, sakykime, pirkėjais, ar kokiais ten aplikantais <...>, ar ten patykoti, patykoti, patikrinti, ar žmogus tikrai ten gyvena, kur jisai sako, kad deklaravęs“. *Delfi.lt* vyriausioji redaktorė nurodė, kad tyrimai atliekami „Tradiciniais žurnalistiniais metodais: pirmiausia – šaltinių apklausa, viešai prieinamų duomenų analizė, bandymas gauti neviešai prieinamus duomenis, duomenų bazių analizė, įvairiausių registrų analizė, interviu metodai įvairiausi, įvairiausių žmonių“. Kitokių metodų nenurodė. Vadinasi, tyrimams atlikti dažniausiai įžymiausių žurnalistinių tyrimų struktūros naudojasi dokumentų analizės ir interviu metodais. Tokie metodai kaip infiltracija, įsiliejimas į aplinką, slaptas įrašymas taikomi labai retai, o apsimetimas („geluonies“ būdas) ar pričiupimas vietoje, rekonstrukcija, dramatinizavimas netaikomi.

D. Pancеровas teigė, kad, vertinant tyrimo kokybę, svarbiausia yra tyrimo išbaigtumas, kuris grindžiamas faktais ir įrodymais: „Tai reiškia, kad žurnalistas surinko daug faktų, juos susidėjo į krūvas, susistemino kažkokia chronologine tvarka, pažiūrėjo priežastinius ryšius ir savęs paklausė, ar tai, ką aš čia matau, yra tikrovė“. Taip pat labai svarbu, kad tyrime būtų kuo mažiau prielaidų. I. Makaraitytė nurodo, kad, turėda-

ma daugiau nei 20 metų patirties, geba ir žino, kada tyrimas yra kokybiškas, o kada – ne. Vis dėlto įvardija, kad yra vertinama, „kiek to darbo yra įdėta“, ar tyrėjai „užčiuopė kažkokią problemą ir bandė ją iškapstyti, atrasti“, ar tema yra pakankamai išanalizuota „pagal gylį“, ar „šnekėta su šaltiniais“ ir ar „daug tų šaltinių, ar vienas šaltinis“. Pasitikslinus, ar turi būti daug šaltinių ar netgi vienas, LRT darbuotoja teigė: „Šaltinis šaltiniui nelygu. Vienas šaltinis gali viena pasakyti, kitas šaltinis gali ką kita pasakyti. Bet jie visi yra šaltiniai. Tai tu niekada negali žinoti, sakykime, ar tavo tam tyrimui užteks vieno šaltinio“. James Aucoinas (2006) nurodo, kad žurnalistiniuose tyrimuose apklausama daug šaltinių; prirėkus, jų gali būti daugiau nei šimtas.

Atsakant į klausimus, kokiais kriterijais vadovavosi žurnalistai imantis tyrimo ir kas lemia sprendimą imtis tyrimo, ekspertų nurodyta, kad labai svarbi yra tema ir jos reikšmingumas visuomenei, pabrėždami, jog žurnalistas galėtų imtis tyrimo, jei jis yra kompetentingas, vadovaujasi etikos principais. D. Pancerovas nurodė, kad sprendimą imtis tyrimo lemia intuicija. I. Makaraitytė teigė, kad „nėra labai tokių griežtų kriterijų“. R. Lukaitytė-Vnarauskienė nurodė žurnalistų kompetenciją ir patirtį bei teigė, kad svarbu vadovautis ne tik visiems žurnalistams taikomais etikos kodekso principais, bet *Delfi.lt* vadovaujasi ir vidiniu, esą platesniu etikos kodeksu²³. Taip pat nurodė, kad pagrindinį sprendimą padeda priimti redaktorius.

Apskritai kriterijai vertinant tyrimo kokybę nurodomi šie: išbaigtumas, faktų imtis, kuo mažiau prielaidų ir temos gylis. Kriterijai, kuriais vadovaujantis, imamasi tyrimo, yra temos svarbumas, nauda visuomenei bei tyrėjo kompetencijos. Nors iš atsakymų matyti, esą labai svarbu, kad žurnalistas turėtų gerą reputaciją ir patirties, būtų etiškas bei nešališkas, tačiau tai yra bendrieji žurnalistinės veiklos reikalavimai. Thiel (2018), Feldstein (2007) nurodo, kad visuomenė ir jos intereso gynimas yra viena svarbiausių tiriamosios žurnalistikos užduočių. R. Lukaitytė-Vnarauskienė teigė, kad visuomenė apskritai dalijasi pateikta infor-

²³ DELFI pristato savo etikos kodeksą. *Delfi.lt*, 2013-09-18. Prieiga: <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/delfi-pristato-savo-etikos-kodeksa.d?id=62344011>

macija ir neturinti būti ne tik abejinga, bet ir turinti padėti žurnalistams atlikti jų misiją. Tarp vardintų metodų bei vadinamų tematikos atrankos kriterijų randame įvardijus aktualumą (I. Makaraitytė), tačiau neminimas galimo nusikaltimo (nusižengimo) reikšmingumas.

Aiškų sudėtingos problematikos atrankos kriterijų modelį iš šių atsakymų susidaryti sudėtinga.

Teisinė tyrėjo apsauga Lietuvoje

Tai, kad šaltinis turi būti saugomas, yra bendroji teorinė žurnalistikos nuostata. Tačiau tyrimų žurnalistikoje šaltinis įgyja išskirtinę reikšmę, kadangi jis tampa tiek pat svarbus, kiek liudininkas teisme, nagrinėjančiame nusikaltimą. O kaip pats tyrėjas? Šis klausimas kyla atsižvelgiant į tyrimų žurnalisto santykį su žmonėmis, kurie galimai daro nusikaltimą.

D. Pancerovas pabrėžė, kad tyrėjo apsauga yra pakankama: „Redakcijos išipareigoja darbo sutartimis ginti žurnalistą. Tai yra netgi tokia neliečiamybės forma“. Tačiau nurodo, kad parašęs įrašą „Facebook“, vyriausybės buvo paduotas į teismą, nors teisme jam pavyko apsiginti ir teigia, kad tai yra žurnalisto persekiojimas teikiant ieškinius. I. Makaraitytė problemos dėl teisinės tyrėjo žurnalisto apsaugos neišgelgia ir abejoja, kad tiriamajam žurnalistui gali kilti rimtas pavojus: „Aš labai abejoju, kad kažkas čia labai pultų tuos žurnalistus ir panašiai“. Ir įvardija, kad galbūt pavojus gali kilti „Skirmantui Malinauskui²⁴, užsirovusiam ant to Šviniiaus“, bet nurodo, kad S. Malinauskas neturi žurnalisto statuso, tad jis ir nėra apsaugotas kaip žurnalistas. Ji nurodo visai kitokią problemą, kad žurnalistų savireguliacijos institucija nėra pakankamai efektyvi, nes tyrimus atliekantys žurnalistai yra paduodami į teismą, norint „sumenkinti, suniveliuoti, paniekinti tyrimą“.

Taigi ekspertai tyrėjo teisinę apsaugą Lietuvoje vertina kaip pakankamą, tačiau tuo pat metu įvardija, kad žurnalistai yra persekiojami

²⁴ Žurnalistas, buvęs Ministro Pirmininko S. Skvernelio patarėjas, tyręs Arūno Pukeilo, pravarde Švinius, veiklą. Prieiga: <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/kriminalai/2020/11/29/news/po-sviniiaus-ieskinio-s-malinauskas-skelbia-naujus-sokiruojancius-faktus-manau-tuo-siekiamo-uzgniauzti-viesuma--17321481>

ieškiniais. Neabejotinai tai turi ryšį su tomis tyrimų temomis, kurias pasirenka Lietuvos žiniasklaidos priemonės ir su tais metodais, kuriais atskleidžia nusižengimus²⁵. Būtina priminti, jog kitose šalyse tiriančiosios žurnalistikos profesionalas, siekdamas teisingumo ir skaidrumo, dažnai pats atsiduria pavojuje – ne tik persekiojamas teisėsaugos, bet tiesiog gyvybiškai. Tiriančiosios žurnalistikos darbuotojai yra žudomi Rusijoje, Maltoje, kalinami už grotų Filipinuose, persekiojami Turkijoje, Brazilijoje, kitose šalyse (Lashmar & de Burgh, 2021). Tokius veiksmus lemia ne tik socialinė žurnalistų padėtis, bet ir jų drąsa atskleidžiant itin reikšmingus, plataus masto politinės korupcijos atvejus.

Lietuvos vaidmuo tarptautinėse organizacijose

Po Votergeito skandalo, JAV ir Kanados tiriančiosios žurnalistikos atstovai įkūrė profesionalias žurnalistinių tyrimų organizacijas. Steigiamos tarptautinės žurnalistikos organizacijos pradeda tyrimų žurnalistikos institulizaciją. OCCRP nurodo, kad organizuoto nusikalstamumo tinklas ir pasaulinė aukšto lygio korupcija yra globali problema: ji paskatino visuotinę nelygybę, demokratiinių institucijų nuosmukį bei ekstremistinių grupių augimą²⁶. Siekiant su tuo kovoti yra įkurti tarptautiniai tiriančiosios žurnalistikos tinklai, organizacijos, vyksta tarptautinis tyrėjų bendradarbiavimas. Svarbi tiriančiosios žurnalistikos tinklo plėtra pasauliniu mastu.

²⁵ Ši žurnalo numerį parengus spaudai 2021 m. spalio mėn. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas atmetė Klaipėdos naujienų leidinio „Atvira Klaipėda“ skundą dėl Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos sprendimo, kuriuo elektroninis laikraštis, pranešdamas apie Klaipėdos miesto savivaldybės valdomos bendrovės „Gatvių apšvietimas“ viešuosius pirkimus, buvo pripažintas pažeidęs Bendrąjį duomenų apsaugos reglamentą (BDAR). Taigi Teismas nutarė, jog laikraštis padarė pažeidimą, nes paviešino viešuosius pirkimus laimėjusios įmonės akcininko vardą bei jo giminystės ryšius. Netrukus viešojoje erdvėje kilus kritikai, kad taip sukuriamas precedentas trukdyti žurnalistikai skleisti informaciją, Teismo pirmininkas Gintautas Kryževičius parengė teikimą atnaujinti procesą ir peržiūrėti bylą (Ž.T. red.).

²⁶ Organized Crime and Corruption Reporting Project. (2014). [žiūrėta 2021-02-20]. Prieiga per internetą: <https://www.occrp.org/en>

Atsakydamas į klausimą apie Lietuvos vaidmenį tarptautinėse organizacijose, D. Pancerovas sako: „<...> Mes buvom mažieji partneriai; kada informacija jau būna susisteminta, tiesiog gaudavom prie to prieigą, kad galėtume padaryti savo regionui, istorijas savo regione. <...>, kurios yra susijusios su Lietuva“. I. Makaraitytė teigia, kad Lietuva tyrimuose yra partneris ir nurodo, kad tarptautinių tyrimų apimtis didėja: „<...> dirbi kartu su kolegomis, ten Ukrainoj, Baltarusisjoj. Tada yra tokios temos, na, sakykim apie Rusijos, Ukrainos oligarchus, <...> kurie ant kriminalo ribos balansuoja“.

Paklausus apie planus prisijungiant prie tarptautinių organizacijų, prie kurių dar nėra prisijungę, D. Pancerovas nurodė, kad buvo planuota jungtis prie vienos JAV organizacijos *Investigative Reporters & Editors (IRE)*: „Mums buvo nežinoma tokia organizacija, nors ji yra didžiausia Amerikoje tiriančiuosius žurnalistus vienijanti organizacija“. Tačiau planai pasikeitė įvertinus, kad tai sukels dideles kelionės išlaidas, o aktualesnė dėl tyrimų bendrumo atrodo Europa. R. Lukaitytė-Vnarauskienė nurodė, kad šiuo metu *Delfi.lt* yra „prisijungę prie tarptautinės faktų tikrintojų organizacijos“ ir neatmeta galimybės prisijungti prie tiriamosios žurnalistikos organizacijų: „Taip, jeigu mums bus poreikis“. Tačiau nurodo, kad dabar prie jų jungiasi per partnerius ir bendradarbius: „Mes per savo partnerius, bendradarbius, tiesiog prie jų jungiamės. Tarkime, bendradarbiaujam su Šarūnu Černiausku, kuris yra narys“.

I. Makaraitytė atsakydama apie planus prisijungti prie kitų tiriančiosios žurnalistikos organizacijų nurodė, kad jei būtų poreikis – jungtųsi, tačiau turi būti bendros dominančios temos: „Kai nėra jokio kontakto, nėra kažkokio intereso ar temų sąlyčio, tai nėra tikslo ir jungtis. Tas formalus buvimas nieko nereiškia.<...> Turi būti kažkokios jungiančios temos“.

Ekspertų paklausus, kokią dalį tiriančioji žurnalistika sudaro visos žiniasklaidos kontekste, D. Pancerovas nurodė, kad ji sudaro tik dešimtadalį ir tai yra nedidelė dalis bei teigia, kad norėtų, jog dėmesio jai būtų skiriama daugiau. R. Lukaitytė-Vnarauskienė pabrėžė, kad tokia klausimo formuluoje apskritai nekorektiška, nes tyrimų žurnalistiką

reikėtų vertinti susietai su kita žurnalistikos produkcija: „Tyrimo svoris yra nepalyginamas vienos informacinės žinutės ir tai ne kiekybinis metodas. Kiekybinį metodą taikyti nėra gerai“. I. Makaraitytės nuomone, Lietuvoje grynos tiriančiosios žurnalistikos yra labai mažai, tačiau nurodo, kad, pridėdant ir analitinius darbus, sudarytų šiek tiek daugiau nei ketvirtadalį visos žurnalistikos: „<...> Analitinės žurnalistikos <...> nėra taip jau mažai, 25-30 procentų turbūt gal ir būtų“.

Iš tikrųjų galima teigti, kad tyrimų struktūravimas, jų metodų ir poveikio analizė tarp žiniasklaidos priemonių dar nėra pakankama, kad žurnalistikos tyrimų intensyvumą apibūdintume kaip reiškinį. Tikriausiai būtų galima sukurti žurnalistinių tyrimų žemėlapi, bet redakcijų atstovai neatskleidė, ar jį turi, ar norėtų skirti laiko nagrinėti žurnalistikos tyrimų Lietuvoje tendencijas. Nors R. Lukaitytė-Vnarauskienė nurodo, kad „kartais tyrimams trūksta kokybės“.

Tačiau, palyginti su duomenimis apie žurnalistinių tyrimų sampratą ir padėtį, publikuotais 2015 m., galima tikėtis, kad nacionalinės žiniasklaidos atliktų tyrimų „žemėlapis“ arba sąvadas, gali atsirasti.

Tiriančiosios žurnalistikos Lietuvoje vertinimas

Šiame straipsnyje dėmesys fokusuotas į aktualią tiriančiosios žurnalistikos padėtį; joje nesvarstomos istorinės patirtys, todėl autorei svarbu, kaip 2015 – 2020 metais vaizduojama tyrimų žurnalistikos lyderystė ir kas jai charakteringa.

Š. Černiauskas, D. Pancerovas ir B. Davidonytė – tiriančiosios žurnalistikos darbuotojai buvo įvardinti visų trijų ekspertų. Įvardijant tiriančiuosius žurnalistus Lietuvoje I. Makaraitytė, be šių asmenų, nurodė ir savo tyrimų komandos narius. D. Pancerovas be savęs ir B. Davidonytės įvardijo Š. Černiauską ir Rūtą Juknevičiūtę: „ Iš *LRT* tyrimų skyriaus R. Juknevičiūtė vienintelė, kuri tuo ir užsiima, man atrodo“. I. Makaraitytės D. Pancerovas nepriskyrė tyrimų žurnalistikai pagrįsdamas tuo, kad „turinti ir kitokių amplua“. R. Lukaitytė-Vnarauskienė be Š. Černiausko, B. Davidonytės ir D. Pancerovo nurodė savo redakcijos žurnalistus kaip tyrimų darbuotojus ir įvardijo V. Danauskiene, Dainių

Sinkevičių ir T. Janonį, tačiau kiti ekspertai šių pavardžių neminėjo. Kalbėdama apie *Delfi.lt* tyrimus, I. Makaraitytė nenurodė nei vieno žurnalisto: „Man neapsiverčia liežuvis sakyti, sakykime, apie kai kuriuos žurnalistus, kad jie yra tyrimų žurnalistai, na, tikrai tenai nėra taip, jie labiau skandalistai“. Ir teigė, kad yra keli žurnalistai, kurie daro kažką panašaus į tyrimus: „Yra *Delfyje* vienas, du žurnalistai, kurie daro kažką panašaus į tyrimus, bet gal ten jiems laiko daugiau nesuteikia“.

Šie atsakymai autorei buvo reikalingi (pasitelkiant ir citatas), kad būtų galima pristatyti žurnalistinio profesionalumo sampratą, kuri tarp ekspertų pagal atliktų tyrimų vertinimą yra palyginti plati ir prieštaringa: tad jeigu skaitytojas, aptikdamas minimų asmenų publikacijas, susiformuoja tam tikrus jų vertinimo kriterijus, jis taip pat gali spręsti, ar jie sutampa su žurnalistikos kūrėjų požiūriu į tiriančiosios žurnalistikos publikacijas bei pačius publikacijos rengėjus remiantis etika, kūrybiškumu, aktualumu, socialiniu reikšmingumu ir pasekmėmis. Kita vertus, ekspertai nėra užtikrinti dėl žurnalistikos tyrimų ateities – labiau remdamiesi viltimis, nei duomenimis, kad tyrimų žurnalistika galėtų stiprėti („Jeigu politikai neužvaldys žiniasklaidos priemonių, tai tiriamosios žurnalistikos laukia šviesi ateitis“, I. Makaraitytė. „Jeigu žiniasklaida bus stipri, tai bus gera ateitis ir tiriamosios žurnalistikos“, R. Lukaitytė-Vnarauskienė). Kaip ugdyti tyrimų profesionalumą, priklausomą nuo ekonominių ir politinių aplinkybių, lieka atviras klausimas: I. Makaraitytė teigė, jog yra studentų, norinčių būti tiriančiosios žurnalistikos dalyviais.

Supažindindama su atliktu tyrimu, autorė siūlo palyginti esminius atsakymus su pateiktu tiriančiosios žurnalistikos aplinkybių modeliu. Pamatysime, kad iš esmės ekspertų atsakymai nutaikomi į kiekvieną jo elementą, bet, juos apibendrinant, atsiskleidžia trūkumai visose esminėse grandyse: etikos, kompetencijų, finansavimo, specifinio darbo metodų, tematinės įvairovės (įskaitant medijų temą) ir tarptautinio organizuoto bendradarbiavimo. Kitaip tariant, visa tai yra Lietuvos profesionalios žiniasklaidos problema, kuriai reikia ugdyti nuoseklios veiklos filosofiją.

Išvados

Tiriančiosios žurnalistikos kaita Lietuvoje, jos padėtis, lyginant su 2015 metų – gerėja, suvokimas apie tyrimų žiniasklaidą yra didesnis, nors vis dar tiriamiesiems darbams priskiriami analitiniai straipsniai, kurie nėra tiriančiosios žurnalistikos dalis, o priklauso analitinės žurnalistikos rūšiai. Kalbant apie jos funkciją nurodoma, kad ji atlieka „sarginio šuns“ funkciją bei atneša naujas ir svarbias temas į visuomenės darbotvarkę. Ne visi ekspertai skiria žanrus nuo rūšies, painiai vartoja terminus. Lyginant su Vakarų šalimis, Lietuvoje tiriančiajai žurnalistikai reikia plėsti temų įvairovę, profesines dalykines kompetencijas, tobulinti etikos nuostatas, plėtoti profesinį solidarumą.

Per penkerius metus trijose žiniasklaidos priemonėse didžiausių (rimčiausių) įvardintų tyrimų kiekis Lietuvoje nesiekia vienos dešimties, nors pagal korupcijos suvokimo indeksą Lietuvoje tarp pasaulio šalių gaunama 60 balų iš 100 (2019, *Transparency international*), taigi teoriškai, kad valstybė būtų apibūdinama kaip skaidri, trūksta 40 balų.

Nacionalinio transliuotojo *LRT* tyrimų skyrius teigia, kad nuo 2018 metų yra atlikę apie šimtą tyrimų, nors pačių ekspertų teigimu, sudėtingai temai, intensyviai dirbant, reikia maždaug dviejų mėnesių, o dirbant ir kitus darbus reikia ne mažiau kaip metų. Tyrimų skyrių susikūrimui daugiausiai įtakos darė pati žiniasklaidos priemonė, jos vidiniai pokyčiai bei pačių žurnalistų entuziazmas. Populiariausią naujienų portale *Delfi.lt* tyrimų skyrius neįsteigtas, kadangi redakcija tokį steigimą vertina tik kaip rinkodaros priemonę. Lietuvoje tyrimai pasižymi lokalumu, yra mažai siejami su tarptautiniais interesais. Tiriančiosios žurnalistikos organizacijų, prie kurių būtų prisijungę Lietuvos tyrėjai, nėra daug, nors kasmet ir dalyvaujama jų rengiamose konferencijose bei stovyklose, tačiau jungimasis prie kitų tarptautinių tyrimų žurnalistikos organizacijų nėra prioritetas ir neįvardijamas kaip būtinas. Grindžiama tuo, kad pasisemta pakankamai žinių, taip pat, jog nėra poreikio dėl bendrų temų nebuvimo. Nors pasak tarptautinės tiriančiosios žurnalistikos organizacijos *OCCRP*, organizuoto nusikalstamumo tinklas ir pasaulinė

aukšto lygio korupcija yra globali problema, siekiant su ja kovoti tyrėjai nuolat bendradarbiauja tarptautiniu mastu.

Lietuvoje dažniausiai tiriamos temos yra susijusios su korupcija, viešais interesais, verslu, finansiniais nusikaltimais, rečiau – aplinkosauga, socialinėmis temomis. Ekspertai nurodė visiškai skirtingą trūkumą sričių, kuriose nėra atliekami tyrimai. Nurodoma, jog pasigendama temų, susijusių su sportu, bažnyčios finansais, medicina ir netiriamos temos, susijusios su žemės gražinimu, daugiabučių renovacija ir jų bendrijų veikla. Be to, į tyrimų lauką nepatenka ir žiniasklaida, nors kitose šalyse, kur tiriančioji žurnalistika yra stipri, turinti galias tradicijas, tirama ir pačios žiniasklaidos veikla, jos skaidrumas. Tai tik patvirtina, kad Lietuvos žiniasklaida nėra visiškai skaidri. Tyrėjai Lietuvoje tyrimams dažniausiai pasitelkia dokumentų analizės ir interviu metodus, tačiau netaiško arba labai retai taiko sudėtingesnius tyrimo metodus – tokius, kaip infiltracija, įsiliejimas į aplinką, slaptas įrašymas, apsimestinis eksperimentas, pričiupimas vietoje, rekonstrukcija. Palyginti su užsienio tyrėjų patirtimi grįstu požiūriu, kad stambiam tiriančiosios žurnalistikos tyrimui atlikti prireikia pakalbinti kelias dešimtis ar net šimtus asmenų, Lietuvos nacionalinio transliuotojo tyrimų skyriaus vadovė nurodo, jog atliekant tyrimus gali pakakti ir vieno šaltinio, priklausomai nuo to, kas tas šaltinis yra. Svarbiausi kriterijai vertinant tyrimo kokybę, remiantis apklaustais ekspertais, yra šie: išbaigtumas, faktai, kuo mažiau prielaidų ir temos gylis. Kriterijai, kuriais vadovaujantis yra imamasi tyrimo, yra temos svarbumas, nauda visuomenei bei tyrėjo kompetencijos. Negalime būti tikri, ar remiamasi temos (numanomos problemos) reikšmingumu visuomenei, valstybei, bendruomenėms.

Pagrindiniai finansavimo šaltiniai Lietuvoje yra žiniasklaidos priemonė ir auditorija (dažniausiai pasitelkiant „Patreon“ platformą ar kitus paramos būdus). Verslo ir valstybės finansavimas yra vertinamas neigiamai, o tinkamiausiais šaltiniais yra nurodomi įvairūs žurnalistikos fondai, tarptautinės organizacijos, žiniasklaidos priemonės bei auditorijos parama. Vis dėlto nėra aiškios viešųjų pinigų skyrimo tyrimų žurnalistikai sampratos: valstybė tiesiog identifikuojama su politikų vaidmeniu, todėl baiminamasi jos įtakos tyrimų tematikai.

Ekspertai nurodė, jog labai svarbi yra žurnalisto reputacija: jis turi būti etiškas, turėti patirties, būti nešališkas. Tačiau nenurodė, kad tyrėjas turi pasižymėti drąsa, būti atkaklus, siekti savo tikslo, jis negali turėti ryšių su neskaidria veikla užsiimančiais šaltiniais; ekspertams, minint žymius žurnalistus, netrukdė paaiškėjusios etinės problemos.

Kalbant apie tyrėjo teisinę apsaugą teigiama, kad Lietuvoje ji yra pakankama ir tyrėjas yra apsaugotas (didžiąja dalimi – redakcijos), tačiau nurodoma, kad tyrėjai yra persekiojami per ieškinius. Pasaulyje tiriantieji žurnalistai neretai susiduria su įvairiais pavojais tirdami sudėtingas temas, neretai rizikuoja savo gerove ar net gyvybe. Lietuvoje tokio masto pavojus tyrėjui nėra išvelgiamas (nors gali būti reikalingas išsamus teisinių žurnalisto darbo galimybių tyrimas, kurias ima formuoti teismų praktika, tačiau ekspertai apie tai neužsiminė). Tiriančiosios žurnalistikos ateitis, kaip tikimasi, bus šviesi, esą kursis daugiau tyrimų skyrių, rasis daugiau tiriančiosios žurnalistikos darbuotojų ir tiriančiosios žurnalistikos darbai užims didesnę visos žurnalistikos dalį nei užima dabar. Vis dėlto baiminamasi, jog remiantis pandemine situacija, finansavimas žurnalistiniams tyrimams (kaip „prabangos“ dalykas) gali būti dar labiau sumažintas, o tai sąlygotų miglotą ir neaiškia jai ateitį.

Šaltiniai

1. Aucoin, J. (2006). *The evolution of American Investigative Journalism*. Columbia and London: University of Missouri Press.
2. Burgh, D. H., Bradshaw, P., Bromley, M., D'Arcy, M., Gaber, I., Greenslade, R., Hanna, M., Horrie, C., Lashmar, P., MacFadyen, G. (2008). *Investigative journalism*. 2nd edition. London, New York: Routledge.
3. Canada, M., (2011) *Literature and Journalism in Antebellum America: Thoreau, Stowe and Their Contemporaries Respond to the Rise of the Commercial Press*, London: Palgrave Macmillan.
4. Carson, A. (2019). *Investigative journalism, democracy and the digital age*. ProQuest Ebook Central. [žiūrėta 2021-02-25]. Prieiga per internetą: http://ebookcentral.proquest.com?target='_blank' style='cursor:pointer; >http://ebookcentral.proquest.com.

5. De Burgh, H., & Lashmar, P. (Eds.). (2021). *Investigative journalism*. New York and London: Routledge.
6. Downie, L., Jr. (2012). *Forty Years After Watergate, Investigative Journalism Is at Risk*. Washington Post. [žiūrėta 2021-02-10]. Prieiga per internetą: https://www.washingtonpost.com/opinions/forty-years-after-watergate-investigative-journalism-is-at-risk/2012/06/07/gJQArTzLLV_story.html?utm_term=.d00f3caf4921.
7. Feldstein, M. (2006). *A muckraking model*. Harvard International Journal of Press/Politics, 11(2), 105–20.
8. Feldstein, M. (2007) *Dummies and ventriloquists: Models of how sources set the investigative agenda*. Sage publications.
9. Houston B. (2010). *The future of investigative journalism*. Dædalus. Spring Vol. 139, Issue 2. [žiūrėta 2021-03-14]. Prieiga per internetą: <http://direct.mit.edu/daed/article-pdf/139/2/45/1829796/daed.2010.139.2.45.pdf>
10. Hunter, L. M., Wessenhove, N. V. (2010). *Disruptive News Technologies: Stakeholder Media and the Future of Watchdog Journalism Business Models*. France: INSEAD.
Inc. (IRE), St. Martin's Press, New York.
11. Lankauskas, M. (2018). *Korupcijos raiška ir neskaidrumas Lietuvos žiniasklaidoje*. Teisės problemos 96(2):21-43.
12. Leigh, D. (2019). *Investigative journalism: A survival guide*. London: Springer Nature.
13. Lewis, C. (2014). *935 Lies: The Future of Truth and the Decline of America's Moral Integrity*. Public Affairs.
14. Strausbaugh, J. (2016). *City of Sedition: The History of New York City During the Civil War*. Hachette UK.
15. Thiel, K. (2018). *Watergate and Investigative Journalism*. Cavendish Square Publishing, LLC. [žiūrėta 2021-02-21]. Prieiga per internetą: <http://ebookcentral.proquest.com> target='_blank' style='cursor: pointer; ><http://ebookcentral.proquest.com>
16. Thyer, D. (2016). *Reporting the "unvarnished" truth: The Origins and Transformation of Undercover Investigative Journalism in Nineteenth Century New York*. Sydney: University of Sydney. [žiūrėta 2021-03-15]. Prieiga per internetą: <https://ses.library.usyd.edu.au/handle/2123/14942>.
17. Tubys L. (2015). *Giunterio Valrafo tiriamosios žurnalistikos galimybės Lietuvoje*. VU: Žurnalistikos tyrimai. Mokslo darbų žurnalas Nr. 9.

Kiti šaltiniai

1. Organized Crime and Corruption Reporting Project. (2014). [žiūrėta 2021-02-20]. Prieiga per internetą: <https://www.occrp.org/en>
2. Tiriamosios žurnalistikos ir viešojo intereso organizacija – ProPublica. (2007). [žiūrėta 2021-02-21]. Prieiga per internetą: <https://www.propublica.org/about/>
3. Global Investigative Journalism Network. (2008). [žiūrėta 2021-02-21]. Prieiga per internetą: <https://gijn.org/>
4. The Bureau of Investigative Journalism. (2010). [žiūrėta 2021-02-21]. Prieiga per internetą: <https://www.thebureauinvestigates.com/about-us>
5. SIENA. (2019). [žiūrėta 2021-02-27]. Prieiga per internetą: <https://www.siena.lt/apie>
6. Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas, 2005, Vilnius.
7. Lietuvos visuomenės informavimo etikos kodeksas, 2020-05-19 [Teisės aktų registras].